

Oral History Kosovo

INTERVJU SA RAMIZ KELMENDI

Bregu i Drinit, Prizren | Datum: 12. jun i 10. jul 2014. godine
Trajanje: 62 minuta

Prisutni:

1. Ramiz Keljmendi (Intervjuisani)
2. Ana Di Ljelio (Vodila Intervju)
3. Donjeta Beriša (vodila Intervju/Kamera),
4. Jeta Redža (Vodila Intervju)
5. Miđen Keljmendi

Simboli u transkripciji, neverbalna komunikacija:

() – emocionalna komunikacija

{ } – sagovornik objašnjava nešto gestovima.

Druga pravila transkripcije:

[] – dodatak tekstu kako bi se pomoglo razumevanje

Fusnote su dodaci koji pružaju informacije o mestima, imenima ili izrazima.

Jeta Redža: Možete li da nam kažete nešto o vašem detinjstvu?

Ramiz Keljendi: Kao i detinjstvo cele moje generacije, nije to bilo detinjstvo koje bi iko pozeleo. Bilo je mnogo siromaštva, bili smo potlačeni, gaženi i zanemareni. Rođen sam i odrastao u Peći, ali poreklom sam iz Rugove, i moji otac i majka su odatle, i ja sam ponosan na to. Ali sve što mogu da kažem je da, uprkos svemu, ne mogu da ne budem zadovoljan životom koji sam imao. Takođe tokom mog detinjstva, imao sam dobru sreću da sam imao oca koji je ekonomski dobro stajao. Imao je svoju radnju. Podigao je šest sinova i dve kćerke, moj otac i moja majka su imali osmoro dece. Svih osmoro je išlo u školu, i to je osnov ponosa mog oca i moje majke, jer oni nisu bili obrazovani. To je bilo u vreme kada albanska deca skoro da uopšte nisu išla u školu. I ako su i išli u školu, išli su u *mejtepe*^[1], to su bili verske škole koje su se zvale *mejtepe*. Ali vremenom, vremenom naravno, čitale su se knjige, stvarali su se kontakti...

Mi smo imali sreće, moja generacija i ja smo imali sreće da je u vreme nakon 1941. godine došla Albanija, Velika Albanija koja je izborila neku slobodu za nas. Knjige iz Albanije su stizale. Počeli smo da se obrazujemo uz ove knjige koje su stizale. Više nego u samoj školi, knjige su me obrazovale. Imao sam tu prirodnu sklonost, tu ljubav prema čitanju, koja ne može da se objasni, jer ni moj otac ni moja majka nisu išli u školu, nijedan jedini dan. Ja sam bio... Voleo sam knjige još kao dete. I dobio sam jednu od prvih inspiracija kada sam čitao albanske knjige, bila je to *Gremina e dashurise* (Ambis ljubavi) Mustafe Greblešija^[2], i od tada, uzimao sam šta god sam mogao da pronađem od knjiga u biblioteci, imali smo dve biblioteke u Peći. Kupovao sam i čitao sve od knjiga koje su dolazile iz Albanije. Govorim o periodu 1941-44. godine. I čitanje knjiga me je učinilo onakvim kakav sam sada.

Voleo sam da čitam knjige, polako sam, polako sam vremenom počeo i da pišem. Počeo sam da škrabam. Objavio sam svoju prvu knjigu, *Vija e vrage* (Linije i ožiljci), i onda, ovim redom, *Shtate persona ndjekin autorin* (Sedam likova prate autora). Ne znam, ne znam koliko sam knjiga objavio, mnogo. I saradivao sam sa jednim časopisom, to je bio *Zeri i Rinise* (Glas mladih), počeli smo kao studenti, počeli smo u Beogradu da objavljujemo časopis *Zeri i Rinise*, pisao sam za njih, bio sam urednik, i tu se ta ambicija i želja da postanem novinar pojavila. Posle toga, Riljindja me je uzela i radio sam za novine *Riljindja*, pisao sam mnogo godina. Konačno, postavili su me za direktora izdavačke kuće *Riljindja*. Počeo sam da objavljujem i knjige i postao sam direktor. Mislim, ovde je Komitet odlučivao o našoj sudbini.

Što se tiče književnosti i novinarstva, takođe sam se bavio i pozorištem, šta više četiri godine sam bio direktor regionalnog pozorišta, postavili su me da budem direktor tog pozorišta. I u okviru pozorišta

sam otvorio dve sale, pozorište je tada imalo dve sale, Pozorište *Migjen*, gde se čitala poezija, i *Kabareu Satirik* (Satirični kabare), kako sam ga ja nazvao – *Kabareu Satirik*, gde su se čitale književne teme i diskutovalo se o tim temama.

Sećam se kad sam napisao prvu priču u mom životu, *Barka e peshkatarit* (Pecarošev brod). Bio sam u Ulcinju, imao sam jednu avanturu, možemo da kažemo mladalačku avanturu (smeši se), sa ženom iz Ulcinja, i ona me je inspirisala, ne samo da napišem svoju prvu priču, *Barka e peshkatarit*, za koju sam inspiraciju dobio od nje, nego takođe i da pišem književna dela, jer sam posle toga napisao, napisao sam *Letra nga Ulqin* (Pismo iz Ulcinja). Ulcinj je učinio da postanem pisac, da vam kažem istinu.

(Smeši se) Imam jednu epizodu iz vremena rata, kada su Italijani bili ovde, italijanski oficiri koji su došli, koji su (nas) okupirali zajedno sa Nemcima. Ali Italijani su ostali tamo iz razloga što albanske porodice nisu htele da prihvate italijanske oficire u svoje kuće, zbog religije i zbog... ne znam, konzervativizma. Svi italijanski oficiri su živeli sa ženama iz srpskih i crnogorskih porodica u Peći. I italijanski oficiri su bili u Peći sa srpskim porodicama sve vreme tokom okupacije. I sada, dok su živeli sa srpskim porodicama, naravno u srpskim porodicama bilo je i lepih devojaka. I tokom vremena, dok su živeli zajedno, ovi italijanski oficiri su se zabavljali sa srpskim ženama koje su bile naše komšinice, jer u Peći je bilo mnogo Srba i Crnogoraca, posebno Crnogoraca... Imali smo dva ili tri pijačna dana, pijačni dan je dan trgovine u Peći, subotom, i na primer došao je Mustafa Kruja. Mustafa Kruja je u to vreme bio premijer i pisac, ali takođe veliki autoritet, i on je došao da poseti Peć. Bio je premijer. Kada je došao, mi smo uzvikivali: „Kruja, Kruja, Kruja!“ (tapše rukama, improvizuje uzvike). Tokom tog dana, desilo se tokom jutra: „Kruja, Kruja!“ i poslepodne: „Kruja, Kruja!“^[3] (smeje se). Zašto? Zbog italijanskih oficira koji su živeli sa srpskim porodicama, i nijedna albanska porodica nije imala italijanske oficire da živi sa njima, jer nam naša religija to navodno nije dozvoljavala.

Donjeta Beriša: Zašto ste se odlučili da živite u Beogradu?

Ramiz Keljmendi: Pa, zbog toga što se Katedra za albanski jezik i književnost nalazila u Beogradu, tamo se nalazilo predstavništvo za albanski jezik i književnost, sa profesorom Vojislavom Dančetovićem i njegovim dva asistenta, Idrizom Ajetijem i Antonom Četom. I ja sam se upisao na tu katedru, zvala se Katedra za albanski jezik i književnosti, i završio sam studije sa Vojislavom Dančetovićem u Beogradu, on je bio glavni, ali takođe i Idriz Ajeti i Anton Četa su bili profesori. Tamo sam završio studije albanskog jezika i književnosti, trajale su četiri godine.

Donjeta Beriša: I posle toga ste se vratili na Kosovo?

Ramiz Keljmendi: Kasnije, vratio sam se u Riljindju, jer mi je *Riljindja* dala stipendiju, pisao sam, bio sam novinar. Tako da mi je Riljindja dala stipendiju, i uzeli su me čim sam se vratio i onda sam radio deset godina za njih, radio sam kao urednik *Riljindje*, kao novinar. Ja sam jedan od najstarijih novinara na Kosovu.

Donjeta Beriša: Kako je izgledao život u Beogradu?

Ramiz Keljmendi: Kako da vam kažem... Studentski život je studentski život. Zanimljivo je bilo to što smo dobili priliku, dobili smo priliku, voleo sam albanski jezik i književnost, dobili smo priliku da je Katedra za albanski jezik i književnost u sred Beograda. Bio sam zadužen u okviru ove katedre, jer sam bio orijentisan ka albanskoj književnosti i jeziku, jer sam bio orijentisan ka nečemu potpuno različitom, i na toj katedri smo imali jako bogatu biblioteku sa albanskim knjigama, koje je Vojislav Dančetović, šef

Katedre, doneo iz Tirane. Ali i kasnije smo objavili, objavljivali smo *Zeri i Rinise* u Beogradu. U jednom trenutku postojao je časopis, zvali smo ga *Zeri i Rinise*, i u uredničkom odboru su bili: Djon Siroka, Musa Murtezai, glavni urednik Murat Morina, Redžep Suroi i ja. Počeli smo da objavljujemo, počeli smo da objavljujemo u Beogradu magazin *Zeri i Risine*. Zapravo, počeo sam da se bavim novinarstvom i kada sam završio studije, za koje mi je *Riljindja* obezbedila stipendiju, vratio sam se u *Riljindju*, postao sam slobodni novinar, kako oni to kažu, slobodni novinar, mislim, novinar koji piše slobodno na različite teme, i ne nužno u skladu sa formom. I odatle, kako se kaže, od tog vremena, postao sam profesionalni novinar.

1945. godine, to znači da sam imao petnaest godina, jer sam rođen 1930. godine, imao sam veoma veliku ljubav prema otadžbini, prema Albaniji. Voleo sam Albaniju tako jako, da je grupa studenata, ali sada već imamo poznato ime, osnovala antijugoslovensku, antisrpsku grupu, jednu albansku grupu koja se zalagala za ujedinjenje Kosova sa Albanijom, i mi smo voleli Albaniju. To je bilo 1945. godine, kada sam imao petnaest godina, i mi smo osnovali grupu, jednu organizaciju koja je mogla da se smatra ilegalnom, nekih petorica, šestorica drugova. Izgleda da su nas izdali neki koji su bili s nama u grupi, i zbog toga su nas poslali u zatvor. Bio sam u zatvoru kada sam imao samo petnaest godina. UDBA iz Peći me je poslala u zatvor, zajedno sa mojim prijateljima. Držali su nas u zatvoru u Peći, kasnije u Prizrenu, koji je bio centar Kosova tada, i odveli su nas u Prizren. U Prizrenu su nas povezali sa grupom Marie Šlaku,¹⁴¹ Marie Šlaku je bila heroina iz Skadra koja je živela i radila na Kosovu, i na Kosovu se borila pištoljima, hrabra žena – ja sam napisao knjigu. *Shqiperia e Marie Shllakut* (Albanija Marie Šlaku) – oni su nas povezali sa Mariom Šlaku, i odveli nas na javno suđenje u Prizrenu.

Bilo nas je petorica, šestorica drugova kada smo objavili antikomunistički i antisrpski list i uhapsili su nas. Prizren je bio središte Kosova, i poslali su nas na javno suđenje koje je održano u Domu kulture. Tužilac je bio Alji Šukriju, on nam je sudio, on nam je presudio; u našoj grupi su bili i Marie Šlaku, ali i Bernard Lupi, sveštenik iz Peći, Đerđ Martini iz Skadra i Kolj Parubi takođe, naš profesor albanskog jezika.

Uhapsili su nas. Njih četvoro, na čijem je čelu bila Marie Šlaku, žena o kojoj sam napisao knjigu Albanija Marie Šlaku: Marie Šlaku, Bernard Lupi, sveštenik, Kolj Parubi, profesor albanskog jezika i Đerđ Martini bili su osuđeni na smrt streljanjem. Osudio ih je Alji Šukriju, koji je bio tužilac na tom javnom suđenju. Oni su osuđeni na streljanje, a nas, koji smo bili maloletnici, petnaestogodišnjaci, ja sam imao petnaest godina, nas su osudili na godinu dana zatvora.

Donjeta Beriša: U kom zatvoru ste bili, gde ste odslužili kaznu?

Ramiz Keljendi: U zatvoru u Prizrenu, uvek imam taj ožiljak (udara pesnicom u dlan) jer sam bio politički zatvorenik, sve vreme dok je vladala komunistička vlast, sve vreme dok je postojala Jugoslavija. Imam taj ožiljak (udara pesnicom u dlan) jer sam bio politički zatvorenik. I ja sam nacionalista, jer sam naravno voleo Albaniju.

Donjeta Beriša: Da li je ovo uticalo na vaš rad kada ste napustili zatvor?

Ramiz Keljendi: Imalo je velikog uticaja.

Donjeta Beriša: Koje su bile posledice?

Ramiz Keljmendi: Pa, posledice su bile te da su imali veoma loš stav prema meni. Smatrali su da sam nacionalista, što je značilo da sam neprijatelj Srbije, Jugoslavije i komunizma. I ja zaista jesam bio neprijatelj komunizma, i neprijatelj Srbije i imao sam problema. Kako god, šta me je spasilo, olovka me je spasila.

Moj otac je bio trgovac, kako oni to zovu, ratni bogataš, mislim, ratni profiter. I Srbi su smatrali da smo ja i grupa mojih prijatelja, koji su stvorili časopis *Drita e lirise* (Tračak slobode), jedan antikomunistički, antisrpski časopis, da smo nacionalisti.

Donjeta Beriša: Kasnije ste se prijavili za stipendiju. Za koju stipendiju ste se prijavili, tu za koju ste bili odbijeni?

Ramiz Keljmendi: Da, prijavio sam se za stipendiju da studiram u Beogradu, nisu mi je dali i tada sam počeo da plaćem. Otac me je pronašao ispred vrata kako plaćem: „Šta nije u redu sine?“ Moj otac je radio sa konjima, doveo ih je u Peć, doveo ih je do stanice i to je uradio kako bi izdržavao svojih osmoro dece, šestoricu sinova i dve kćerke. Rekao sam: „Plaćem, tata, jer mi nisu dali stipendiju.“ On je rekao: „Šta ti nisu dali?“, jer moj otac nije znao šta je to stipendija. Ali ja sam rekao: „Nisu mu dali stipendiju.“ „Šta si rekao?“, pitao je. Ja sam rekao: „Da, nisu mi dali novac da studiram!“ „Dobro,“ rekao je, „i zbog toga plaćeš?“ Bio je... Radio je sa konjima, potapšao je konje, dva konja: „Prodaću konje, prodaću kuću, i ti ćeš da ideš u školu.“ I tako me je otac poslao da studiram.

Moj otac je bio ratni bogataš, kako oni to kažu, ratni profiter, bio je trgovac. I poslali su ga u zatvor, mog oca, UDBA ga je poslala u zatvor. Celu porodicu su smatrali neprijateljskom, jer su bili protiv komunista. I kada sam počeo da radim, nisu mi dali platu, jer su mi rekli da sam sin narodnog neprijatelja. Poslali su mog oca u zatvor kao ratnog profitera, bio je u trgovini.

Donjeta Beriša: Koliko godina je bio u zatvoru? Koliko dugo su ga držali u zatvoru?

Ramiz Keljmendi: Odveli su ga tamo... Zapravo, bio je u zatvoru skoro godinu dana, odveli su ga takođe u Niš. Odredili su mu kaznu zatvora, i uzeli su mu svu njegovu imovinu. On je bio trgovac. I osudili su ga, mog oca, na godinu dana zatvora.

Ali sa nama je bio takođe i Isa Ćavoli, naš nastavnik, naš profesor. I ideja ili vizija Alija Šukriju, koji nam je odredio kaznu i bio naš sudija, koji nas je optužio za sva naša nedela, nas koji smo imali petnaest godina, Viktor Gaši, Kamber Pajaziti, Ramiz Keljmendi... je da pripišu sva ta nedela Isi Ćavoliju, jer im je cilj bio da ga ubiju. Ne mogu da kažem da je Isa Ćavoli igrao neku ulogu, ali izgledalo je kao da oni imaju posla sa decom, jer ja sam imao petnaest godina, i hteli su da svale svu krivicu na Isu Ćavolija, jer je bilo nelogično da nas osude na smrtnu kaznu, što je bio plan Alija Šukriju i UDBE u to vreme, da se ubije što je moguće više narodnih neprijatelja, zvali su ih balisti. ¹⁴ Hteli su da prebace svu krivicu na Isu Ćavolija, jer je bilo neshvatljivo da na primer, deca kao što su Viktor Gaši, Osman Baša, Ramiz Keljmendi budu osuđeni na smrt.

Na smrt streljanjem su osudili Marie Šlaku, Bernarda Lupija, Kolje Parubija i Đergi Martinija. Đergi Martini je bio učitelj u Đakovici, takođe iz Skadra, ali Marie Šlaku je bila osoba koja je najviše napadana, i koja je skoro pa preuzela potpunu odgovornost za celu grupu koja je bila antikomunistička, antisrpska.

Na primer, sećam se detalja koji sam želeo da vam kažem, Alji Šukriju... Bio sam optužen za to što sam radio, što sam objavio jedan antikomunistički, antisrpski časopis, pod Isom Ćavolijem, ocem Ljiljane Ćavoli,^[6] kako bi mogli da ga ubiju. I Alji Šukriju nije mogao da veruje da smo ja, Šefket Keljmendi i ostali, deca, mogli da objavimo taj časopis i da smo znali kako se piše. Na primer, pitao me je: „Ko je napisao ovo?“ „Ja sam napisao.“ Rekao je: „Ja sam išao u školu dvadeset godina, i nisam napisao ni dva članka, a ti si napisao!“ „Uvaženi sudijjo, ako mi ne verujete da sam ja to napisao, donesite mi parče papira.“ Javno suđenje je bilo u Domu kulture u Prizrenu. Rekao sam: „Donesite mi parče papira i ja ću da pišem.“ „Ja,“ rekao je, „ja sam išao u školu dvadeset godina i nisam napisao ovako nešto, a ti jesi!“ (Smeje je). Rekao sam: „Da li ste ubeđeni da ja mogu da pišem ili da ne mogu da pišem?“ „Sedi,“ rekao je, „u magareću klupu, ti budalo!“

Miđen Keljmendi: Da li vas je opsovao?

Ramiz Keljmendi: Da, da. „U magareću klupu, ti budalo!“ U isto vreme bio sam u UDB-inom zatvoru ovde, moj otac je bio u zatvoru u *Kulla e Sheremetit*. U to vreme, bila su dva UDB-ina zatvora. Jedan je bio Likovnoj akademiji... umetnosti u Peći, i drugi je bio zatvor u Šeremetu, u Šeremet kuli, tako se zvala. Moj otac je bio u zatvoru u Šemeret kuli, a ja sam bio u UDB-inom zatvoru ovde.

Da, mi smo svi bili Albanci, bilo sa Kosova, ili iz Makedonije, koji su studirali na Katedri za albanski jezik i književnost kod Dančetovića. Možda se pitate zašto je Katedra za albanski jezik i književnost otvorena u Beogradu. Samo da bi nekog postavili na tu poziciju? Vojislav Dančetović je došao iz Tirane. Vojislav Dančetović je živeo u Tirani, i ne znam, radio je dosta toga tamo. I na rečniku i jeziku, baš mnogo, pa kada su ga vratili (nazad), postavili su ga na mesto šefa te Katedre... On je otvorio Katedru za albanski jezik i književnost i postavio Idriza Ajetija i Antona Četu za svoje asistente. I mi smo... Voleo sam albanski jezik i književnost, bez oklevanja sam se odmah prijavio, zajedno sa još nekim kolegama, mojim prijateljima.

Radili smo, organizovali Književni klub, i imali smo, mi studenti smo imali književno veče svake nedelje na Katedri za albanski jezik i književnost. Katedra za albanski jezik i književnost nas je inspirisala, bila su otvorena vrata za nas, kako da kažem, kao... mesto za organizaciju proalbanskog rada. Gde smo to dobili, i našu (intelektualnu) hranu, na primer, odakle je dolazila? Nisam slučajno dao mom drugom sinu ime Miđen, Visar. Zašto? Šef Katedre za albanski jezik i književnost, Dančetović, doneo je iz Tirane veoma bogatu biblioteku. Zapravo, mnogo sam naučio iz biblioteke koju je Dančetović doneo iz Tirane na Katedru za albanski jezik i književnost na jugoslovenskom, srpskom Filološkom fakultetu u Beogradu, jer sam bio zaboravio šta sam učio u školi.

On nam je doneo *Visaret e kombit* (Blaga nacije),^[7] to je bila zbirka, zbirka, kako da kažem, biblioteka sa nazivom *Visaret e kombit*. U seriji knjiga sa zajedničkim nazivom *Visaret e Kombit* postojala je narodna književnost, i ja sam voleo reći blaga nacije, blago, blaga nacije, to znači bogatstvo nacije. Nisam znao šta znači reč blago, kasnije sam svog sina nazvao, onog koga vi ovde ne znate, nazvao sam drugog sina po Miđenu, jer sam imao idola, imao sam velikog i voljenog pesnika, više nego Naima (Frašerija) i bilo koga drugog... Tada nismo imali Filipa Široku i nismo imali pisce. Ja sam imao Miđena.^[8]

25. maja 1955. godine, imao sam dvadeset pet godina, ujutru 25. maja, na toj Katedri, na časovima u okviru Katedre gde je bio albanski jezik i književnost, na Filološkom fakultetu u Beogradu, sedeo sam s dve devojke, studentkinje iz Đakovice. I ne mnogo kasnije, dok smo čitali i razgovarali, šta ti ja znam, vrata su se otvorila i dva turobna, prljava lica su rekla: „Ramiz Keljmendi?“ Rekao sam: „Ovde.“ „Odmah pođi sa nama.“ Uхватili su me za ruke, povukli me dole, Katedra za jezike je bila na četvrtom

spratu na Filološkom fakultetu u Beogradu. Oni su me povukli dole, dole kod *marice* – kola srpske policije su se zvala *marica*, i ja sam jedanput napisao crni humor, napisao sam (o ovome) i objavio sam – stavili su me unutra, i zatvorili su vrata. Kako god, pregrada prema ovim vozačima... vozačima... ovim udbašima koji su me vodili u zatvor, bila je otvorena i oni su razgovarali. I sada, to je bio crni humor i ja sam to objavio. Gurnuli su me samog (u kola) i zaključali su me. I sada – pisao sam neki crni humor, i objavio sam ga negde – oni me vode u zatvor, zatvaraju me, i sve vreme pričaju među sobom: „Da li si išao na pijacu danas? Koliko koštaju paprike? Koliko su krastavci?“ I ja sam o tome pisao i bio sam ironičan, crni humor, o tome da sam ja išao u zatvor, a oni su pričali o običnim stvarima, koliko koštaju paprike... Šta je bilo (na pijaci), a šta ne.

Kada su me stavili (u sobu), bila je to velika soba sa podom kao što je ovaj (pokazuje rukama), sledeće, pod je imao oštećenja, i stavili su me u sobu gde nisam bio sam, bilo je još oko desetero drugih ljudi. Kasnije sam razumeo ko (je bio tamo), poznati filozof, Dada, znate ga, morate da ga znate (obraća se Miđenu).

Miđen Keljmendi: On je Dada, slikar.

Ramiz Keljmendi: Slikar Dada, da. On je bio slikar, ali takođe i filozof, Dada, i mnogi drugi. Mislim, nisam znao zašto sam bio uhapšen, šta se desilo tamo. Razlog je bio taj što su tog dana Hruščov i Bulganjin dolazili u Beograd da posete uvaženog Tita, nakon Titovog spora sa Sovjetskim Savezom. I kada smo pitali... Zašto?... Jer je član Krivičnog zakonika bio isti za sve, za (nasumično) izabranog momka, proznog pisca, filozofa, Ramiza, jednog Albanca. Zašto su nas držali u pritvoru? Za slučaj da ne ubijemo Hruščova. Bili smo opasni, jer nas je UDBA smatrala neprijateljima.

I u Beogradu smo objavili časopis *Zeri i Rinise*. U uredničkom odboru glavni urednik je bio Đon Široka, a urednici su bili Redžaj Suroi, Murat Morina i Ramiz Keljmendi. Počeli smo da objavljujemo u ulici Maršala Tita 24, na četvrtom spratu, dali su nam kancelariju, i tu smo počeli da objavljujemo časopis *Zeri i Rinise*...

Miđen Keljmendi: *Zani!*^[9]

Ramiz Keljmendi: *Zani i Rinise*, naravno!

Miđen Keljmendi: Jel to bio *geg*?

Ramiz Keljmendi: Da, to je *geg*. To nije književni jezik. Govorimo o godini 1955. Objavili smo neka izdanja *Zeri i Rinise* u Beogradu.

Albanija je igrala fudbalsku utakmicu sa Jugoslavijom. Bio sam veoma dobar prijatelj sa Ramadanom Vranićijem i čak i danas ja mogu da mu zahvalim, iako je bolestan. Zajedno sa Aljijem Šaljkom, Veljijem Vranićijem, pod vođstvom Ramadana Vranićija, on je bio moj nadređeni u *Zani i Rinise*, on je omogućio da odemo da gledamo utakmicu Albanija-Jugoslavija koja se tada igrala. Ramadan je bio glavni u fudbalskoj ligi Jugoslavije, ali takođe i urednik u Zeriju, ali smo takođe bili i prijatelji. I ja sam imao mogućnost, po prvi put u mom životu, da vidim otadžbinu, i da sa velikim zadovoljtvom i velikom radošću, mi smo se ukrcali na avion. On nam je to obezbedio, mislim na Ramadana, on je omogućio da odemo u Albaniju. To je bio moj ideal, kao da idemo u Čabu, kada je moj otac išao u Čabu on nije bio

srećan kao što sam ja kada sam išao u Albaniju. Ukrkali smo se na avion i stigli smo iznad aerodroma u Tirani.

Avion je nekoliko minuta nadletao aerodrom u Tirani, i nije bilo spuštanja. I ja sam skoro već počeo da se udaram po glavi (udara se po glavi), govorio sam: „Da li je bog odredio da ću da stignem na aerodrom u Tirani, i da neću da sletim zbog... Ne znam, vremenskih uslova?“ I avion je išao u krug deset, petnaest minuta iznad aerodroma u Tirani, dok nismo sleteli, i izašli napolje. I šta sam video? Nažalost, ne bi trebalo to da kažem, ali bio sam razočaran sa mnogo stvari. Nisam video šta sam očekivao, ono o čemu sam maštao. Nisam video Albaniju kakvu sam zamišljao u svojoj glavi, koju sam idealizovao, koju sam imao kao Čabu. Za mene je Albanija bila Čaba, ali ja nisam video ništa što mi se sviđa. Posebno mi se nije svidelo... Kako god, otišao sam u Dajti, odveli su nas u hotel Dajti, sve je bilo organizovano. Otišao sam sa fudbalerima i bio sam sa Veljijem Vranićijem, on nas je zasmejavo šalama. Odveli su nas u Dajti, prva stvar koju je rekao kada smo ušli bila je: „Pažljivo šta govorite, jer sve se...“

Miđen Keljmendi: Snima!

Ramiz Kelmendi: „Sve se snima. Sve se snima, sve je ozvučeno. Pazite šta govorite!“ Drugo, ja sam znao, znao sam još ranije da je Albanija bila Enverov komunistički sistem, to je bila, kako oni kažu... Diktatura, ne proletarijata, nego „sranje-tarijata“, kao i svuda u Istočnoj Evropi. I ja sam bio pripremljen na ono što me je dočekalo u Albaniji. Naravno, ja sam voleo Albaniju, ali nisam voleo Envera Hodžu, nikada mi se nije sviđao, i nije mi se sviđao ni tada kada sam otišao.

Odveli su nas u Dajti, smestili su nas tamo, ali nikada nismo bili sami, uvek je bio neko ko nas je pratio, kasnije sam to primetio. Bio sam nervozan, želeo sam da vidim Tiranu što je više moguće, i počeo sam da lutam Tiranom, po knjižarama, išao sam u Palatu kulture, imao sam... I uvek sam primećivao da sam imao jednog ili dva (broji prstima), uvek je neko bio iza mene. Tako da, kada sam otišao da se ošišam, jer je berberin bio u hotelu Dajti, *rrojtar*^[10] i kada sam otišao da ošišam kosu kod tog *rrojtar*, video sam da je i čovek koji me je pratio takođe došao kod berberina u Dajti, u hotel Dajti. Mislim, pratio je svaki moj korak. Snimali su me, mislim, kako su mi rekli kasnije, prijatelji su mi rekli: „Bio si pod prismotrom.“ Rekli su mi: „Pratili su svaki tvoj korak.“ Ali ja sam rekao: „Ali vi znate da na Kosovu misle da sam ja sasvim za Albaniju, da sam možda albanski špijun.“ „Da,“ rekao je, „ali bilo ko od vas ko dođe ovde, i kome ne piše ovde (pokazuje na čelo) da je patriota, svako od vas je špijun kojeg je poslala UDBA da dođe i špijunira šta se dešava u Tirani, Albaniji, i da radi protiv Albanije.“ Uzeli su me, tu sam bio ja, Alji Šalja (broji prstima) i Velji Vranići.

Kasnije, otišao sam takođe za uzmem knjige, kupio sam knjige u Albaniji, bio sam direktor izdavačke kuće. Kupio sam knjige, doneo sam kalendare, i *distinktiva* (bedževe), naučio sam reč *distinktiva*, mi smo te bedževe zvali *značka*, ali onda smo ih zvali na „albanskom“ (pokazuje znakove navodnika rukama).

Miđen Keljmendi: Tata, koliko si puta bio u Albaniji?

Ramiz Keljmendi: Petnaest puta.

Miđen Keljmendi: I?

Ramiz Keljmendi: I za svih petnaest puta, koliko sam išao tamo, lagao sam. Lagao sam svakoga ko me pitao, jer oni su, kada sam se vratio iz Albanije... Bio sam privilegovan, jer sam išao nekoliko puta, petnaest puta sam išao u Albaniju, pod pokroviteljstvom Imera Pulje, koga sam vodio sa sobom, i koji danas nije živ, i takođe Ramadana Vranićija. I koliko god puta sam išao, kada bih se vratio, lagao sam o tome kakva je Albanija, jer su je jako voleli, oni su me mirisali (on miriše svoja ramena) kako bi osetili miris Albanije (dodiruje svoja ramena), jer znate, celo Kosovo, svi Kosovari su bili zaljubljeni u Albaniju, Albanija je naša otadžbina.

I kada bih se vratio iz Albanije, svi prijatelji bi došli kod mene kući: „Sada nam ispričaj tvoje utiske i... kako vidiš Albaniju, kakva je Albanija.“ Naravno, uvek sam lagao, to nije bila istinska Albanija o kojoj sam ja pričao.

Ja sam bio razočaran da je Albanija bila takva u vreme Envera, ovih petnaest puta koliko sam bio, nisam to očekivao. Ja sam maštao o Albaniji kao što što hodže maštaju o Ćabi. Maštao sam o nečemu neizostavnom, i obožavao sam je kao nešto što vidite jedanput u životu, i nikada više. Od prvog dana kada sam otišao, od prvog puta, i tokom svih drugih prilika kada sam išao, osećao sam se loše zbog Albanije. Nije... ljubav prema otadžbini kao otadžbini koja nije patila, već ono što je bila patnja je ljubav prema otadžbini koja je komunistička. Bio sam protiv komunizma, jer me je komunizam zatvorio u zatvor u Peći. Bio sam u zatvoru, kao jedan antikomunista. Sve ostalo... osim ideje o Albaniji, Albaniji kao hramu, jedan obožavan hram, nisam pronašao, jer sam naišao na veliko razočarenje.